

ظرفیت‌های نظامی جمهوری اسلامی ایران برای دستیابی به اهداف سیاسی

رئوف رحیمی^{۱*}

چکیده

از گذشته دور ایران همواره به دنبال هژمونی منطقه‌ای و بازیگری جهانی بوده است که در دوره جمهوری اسلامی ایران نیز این اهداف سیاسی پیگری می‌شوند. هدف مقاله حاضر این است که به روش کیفی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی به این سؤال پاسخ دهد که آیا ظرفیت‌های نظامی ج.ا. ایران با انتظارات عقیدتی و دکترین‌های نظامی مبتنی بر اهداف سیاسی مذکور مطابقت دارند؟ در پاسخ به سؤال اصلی، این فرضیه مطرح می‌شود، ج.ا. ایران وظیفه تدوین دکترین‌های نظامی مبتنی بر اهداف سیاسی را خوب انجام داده؛ درس‌هایی فراگرفته و دریافته به دلیل ظرفیت نظامی درحد متوسط جهانی و کمتر از انتظارات عقیدتی در حال حاضر قادر به رقابت در برابر ارتش آمریکا در جنگ مستقیم نیست. بهترین کاری که می‌توان برای تحقق اهداف سیاسی انتظار داشت، تحمیل هزینه‌هایی بر اقدامات آمریکا و اراده عالی‌فرا تر از اراده این کشور، برای جلوگیری از دستیابی واشنگتن به اهداف خود در جنگ احتمالی با ایران است. نتایج تحقیق حاکی از آن است جمهوری اسلامی ایران بر نقاط ضعف دشمنان خود متمرکز شده است تا محاسبات هزینه-فایده دشمنان برای حمله به ایران را نامطلوب و پرهزینه نشان دهد. از نظر مقامات سیاسی-نظامی و مردم ایران نیز کشته شدن سربازان آمریکایی پیامدهای سیاسی داخلی سنگینی برای رئیس‌جمهور آمریکا نسبت به تلفات نظامی ایرانیان برای رهبران سیاسی ایران دارند؛ زیرا مردم ایران در مکتب ایشار و شهادت بزرگ شده‌اند. این نگرش، دکترین چندلایه نظامی تهران برای جلوگیری از اقدامات نظامی دشمنان علیه ایران را شکل داده است.

واژگان کلیدی: ظرفیت نظامی، دفاع همه جانبه، جنگ نامتقارن، نیروهای نظامی، اهداف سیاسی

۱. استادیار گروه علوم سیاسی دانشگاه بجنورد، بجنورد، ایران.

* r.rahimi@ub.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۳/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۸/۱۲

فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل، دوره دوازدهم، شماره پیاپی چهل و چهار، صص ۶۹-۹۶

مقدمه

تقریباً به مدت دو قرن است که نگرانی‌های امنیتی ایران بدون تغییر باقی مانده است. دولت‌های ایران همواره در برخورد با قدرت‌های جهانی احساس تحقیر و فریب کرده‌اند. دولت‌های ایران به طور مداوم در طول قرن ۱۹ و ۲۰ تلاش کرده‌اند تا قدرت‌های جهانی را متقاعد کنند که ایران قدرتی است که باید روی آن حساب باز کنند. به جز دوره بسیار کوتاه، ایرانیان به طور کلی نتوانسته‌اند به این هدف سیاسی برسند و آن‌ها چیزی جز تحقیر بیشتر دریافت نکرده‌اند. زیرا:

- ایران بخش عمده‌ای از سرزمین‌های خود را در طول دو جنگ بزرگ در اوایل قرن نوزدهم با روسیه از دست داد، زیرا فرانسه ناپلئون تصمیم گرفت متحدین ایرانی خود را در برابر تجاوزات تزار روسیه تنها بگذارد،
- رضا شاه مجبور شد به دلیل اشغال نظامی ایران در سال ۱۳۲۰ توسط سربازان روسیه، انگلستان و امریکا استعفا بدهد،
- دولت ناسیونالیستی نخست وزیر محمد مصدق در سال ۱۹۵۳ از طریق یک کودتا توسط انگلیس و امریکا سرنگون شد،
- محمد رضا شاه هرگز تضمین‌های امنیتی مشابه دیگر متحدان منطقه‌ای امریکا مانند ترکیه که به عضویت ناتو پذیرفته شده بود یا رژیم صهیونیستی را از سوی امریکا دریافت نکرد،
- دولت انقلابی امام خمینی (ره) که از سوی اکثریت مردم ایران مورد حمایت بود، با تجاوز نظامی صدام حسین کاملاً مسلح و کاملاً پشتیبانی شده در طول جنگ هشت ساله (۱۳۶۷-۱۳۵۹)، آسیب زیادی دید. این تجربیات تلخ چنان بر روان سیاسی ایرانیان تأثیر می‌گذارد که در دوره جمهوری اسلامی ایران به این نتیجه می‌رسند، ایران باید امنیت خود را خود [با افزایش ظرفیت‌های نظامی] تأمین کند و به حمایت کسی متکی نباشد. بررسی شناسایی ظرفیت‌های نظامی برای دستیابی به اهداف سیاسی در این مقاله به این دلیل اهمیت و ضرورت دارد که حکومت‌های امریکا چه جمهوری خواه و چه دموکرات به طور مشابه درباره «همه‌گزینه‌ها روی میز است» در رابطه با ایران صحبت کرده‌اند که این دلالت بر احتمال حمله نظامی

در صورتی که دیپلماسی به بن بست برسد- دارد. رژیم صهیونیستی نیز تهدیدات امنیتی دیگری علیه ایران در سطح منطقه ایجاد می کند. بنابراین برای درک دلایل تلاش جمهوری اسلامی ایران برای افزایش ظرفیت های نظامی باید ابتدا منطق انقلاب ایران در سال ۱۳۵۷ را درک کرد.

به طور خلاصه، انقلاب ایران عصیان علیه دیکتاتوری داخلی و همچنین نظام بین المللی بود که انقلابیون آن را «ناعادلان» دانستند. آموزه معروف امام خمینی (ره) «نه شرقی، نه غربی» پس از انقلاب به راهنمای اصلی سیاست خارجی ایران تبدیل شد. براساس این آموزه کلی، اولویت ایران حفظ «وحدت» در میان ملل مسلمان جهان و سرانجام در میان همه مردم مظلوم جهان در برابر ظلم و ستم نظام موجود جهانی است. مدتی بود که این سیاست، «صدور انقلاب به خارج از کشور» خوانده می شد. با این حال، این اصطلاحات و همچنین محتوای پیام ایرانی مورد استقبال اکثر دولت های محافظه کار عرب که سعی در حفظ روابط گرم خود با هر دو ابر قدرت داشتند، قرار نگرفت. از زمان فروپاشی شوروی و پایان جنگ سرد، سیاست خارجی ایران در استراتژی تغییر نکرده است. هدف اصلی مقاومت در برابر «یکجانبه گرایی» آمریکا در سیاست جهانی از طریق ایجاد یک اتحاد اعلام نشده بین کشورهای در حال توسعه است. بر این اساس اهداف سیاسی ایران را می تواند به شکل زیر خلاصه کرد:

- حفظ روابط خوب با همسایگان؛ درحالی که به دست آوردن برتری منطقه ای بلامنازع نیز نیاز به مهار رژیم صهیونیستی دارد،
- ایجاد اتحاد بین کشورهای در حال توسعه از آسیا تا آمریکای لاتین،
- رهبری کردن مخالفت جهانی علیه تسلط غربی و یکجانبه گرایی بر سیاست و اقتصاد جهانی از طریق راه هایی که تا حد امکان به جنگ مستقیم منجر نشود؛ اما اهداف سیاسی مذکور جز با پشتوانه نظامی و افزایش ظرفیت های نظامی تحقق پیدا نمی کند. با توجه به واقعیت های مذکور در مقاله حاضر این سؤال مطرح می شود، آیا ظرفیت های نظامی ج.ا. ایران با انتظارات عقیدتی و دکترین های نظامی مطابقت دارد؟ در پاسخ به سؤال اصلی، این فرضیه مطرح می شود که ج.ا. ایران وظیفه تدوین دکترین های نظامی مبتنی بر اهداف سیاسی مذکور را خوب انجام داده؛ درس هایی فراگرفته و دریافته به

دلیل ظرفیت نظامی در حد متوسط جهانی و کمتر از انتظارات عقیدتی در حال حاضر قادر به رقابت در برابر ارتش امریکا در جنگ مستقیم نیست. بهترین کاری که می توان برای تحقق اهداف سیاسی مذکور انتظار داشت، تحمیل هزینه هایی بر اقدامات امریکا و اراده عالی فراتر از اراده این کشور، برای جلوگیری از دستیابی واشنگتن و دشمنان ایران به اهداف شان در جنگ احتمالی با ایران است. بنابراین مقاله حاضر در پنج بخش به ظرفیت های نظامی و میزان انطباق آن ها با انتظارات عقیدتی و دکترین های نظامی جمهوری اسلامی ایران به روش کیفی و با استفاده از ابزار کتابخانه ای و اینترنتی پرداخته است.

پیشینه تحقیق

در رابطه با موضوع " تجزیه و تحلیل ظرفیت های نظامی جمهوری اسلامی ایران برای دستیابی به اهداف سیاسی"، آثار کمتری تولید شده اند. با این وجود، چند مورد آثار مرتبط با موضوع به زبان فارسی و انگلیسی ذکر می گردد: مقاله سعید غلامی در فصلنامه سیاست دفاعی در سال (۱۳۹۸) با عنوان "دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر فناوری موشکی" نویسنده معتقد است، دیپلماسی دفاعی به عنوان ابزاری مؤثر در پیشبرد اهداف و سیاست های جمهوری اسلامی ایران، در راستای اعتمادسازی، تنش زدایی، امنیت سازی و تولید قدرت است که در جهت مقابله با تهدیدهای نظامی پیرامون منطقه ای و خنثی سازی آن ها، به بومی سازی و راهبرد بازدارندگی براساس فناوری های موشکی و همچنین جنگ نامتقارن روی آورده است. مقاله سید جواد صالحی و عباس فرح بخش در فصلنامه سیاست دفاعی در سال (۱۳۹۵) با عنوان " پایگاه سازی نظامی در غرب آسیا و بازدارندگی جمهوری اسلامی ایران" نویسندگان معتقد هستند، امریکا در منطقه حضور همه جانبه دارد. ایران به عنوان یک واحد ناراضی، تهدید عمده ای برای منافع امریکا در منطقه غرب آسیاست. بنابراین ایران در معرض تهدیدات مستقیم امریکا قرار دارد و مقابله با این تهدیدات از ضروریات اساسی برای ایران محسوب می شود. مقاله محمد رضا دهشیری و مجتبی مقصودی در فصلنامه سیاست های راهبردی و کلان در سال (۱۳۹۴) با عنوان " الزامات و راهبردهای جمهوری اسلامی

ایران در قبال سیاست‌های خاورمیانه‌ای جدید^{۱۱} نویسندگان معتقدند، امریکا در تلاش است تا به کمک قدرت‌های منطقه به طور موازی از قدرت گرفتن بیش از حد یکی و تضعیف دیگری جلوگیری نماید و از این طریق اهداف خود را در منطقه دنبال کند. مقاله عباس جعفری نیاف محمد اخباری و محسن مرادیان با عنوان «تحلیل شاخص‌های قدرت نظامی واحدهای سیاسی - جغرافیایی در عرصه نظام بین‌الملل»، ۱۳۹۸. در این مقاله نویسندگان به بررسی شاخص‌های قدرت نظامی ایران و تأثیر آن بر اهداف سیاسی می‌پردازند که مهمترین شاخص سنجش قدرت نظامی کشور را نیروی انسانی و بودجه دفاعی آن برمی‌شمرند که میزان این شاخص‌ها بر روی تولید ناخالص داخلی و سپس بر اهداف دیگر سیاسی تأثیر گذار خواهد بود.

همچنین مقاله حدیث آسمانی کناری و سید محمد طباطبایی با عنوان «دیپلماسی نظامی، راهبرد نوین دولت‌ها برای پیگیری اهداف سیاست خارجی»، ۱۳۹۸. در این مقاله نیز نویسندگان به بررسی شاخص‌های دیپلماسی نظامی مانند صلح و گفتگو به عنوان ابزاری برای کسب اهداف سیاسی پرداخته اما در نهایت قدرت نظامی را مهمترین ابزار دست‌یابی به اهداف سیاست خارجی ذکر کرده‌اند. مقاله «رابطه دیپلماسی دفاعی و سیاست خارجی» از قاسم علیدوستی شهرکی و لیلا رحمتی پور، ۱۳۹۶ نیز به بحث رابطه قدرت و توانمندی‌های دفاعی و نظامی و اهداف سیاسی می‌پردازد. در این مقاله نویسندگان، قدرت دفاعی را در دو بعد سخت و نرم آن تقسیم نموده و اهداف سیاسی را نیز به تبع این تقسیم‌بندی قابل حصول یا غیر قابل حصول فرض کرده‌اند. در نهایت نویسندگان کاربرد قدرت نرم را در دیپلماسی دفاعی مظلوفی برای ظرفیت اقدام، سازگاری و انطباق و کارایی و کارسازی در سیاستگذاری خارجی می‌یابند. هادی آجیلی و مهسا روحی نیز درمجله سیاست و استراتژی جهانی در سال (۲۰۱۹) به زبان انگلیسی مقاله‌ای با عنوان «استراتژی نظامی ایران» به چاپ رسانده‌اند. نویسندگان معتقدند، همسایگان خاورمیانه ایران به طور فزاینده از فعالیت‌های منطقه‌ای آن نگران شده‌اند. این نگرانی نه تنها به خاطر برنامه موشکی، بلکه به طور گسترده‌تر به خاطر حمایت ایران از حزب الله، بشار اسد، نظامیان شیعه در عراق و حوثی‌ها در یمن و همچنین تداوم مشاجره با رژیم صهیونیستی است. با این حال از منظر ایران، کاهش عمل

و موقعیت منطقه ایی ایران، تضمین نخواهد کرد که دشمنان این کشور تلاش برای تضعیف یا تغییر نظام را متوقف خواهند کرد؛ در حالی که حفظ موقعیت منطقه ای، بازدارندگی جمهوری اسلامی ایران را تقویت کرده است. به دلیل محدودیت در رابطه با حجم مقاله به این چند مورد بسنده می شود. مراجعه به منابع کتابخانه ای حاکی از آن است که هیچ منبع کتابخانه ای فرصت پرداختن به این موضوع را نیافته و پرداختن به موضوع مذکور در مقاله حاضر موجب خواهد شد تا اولاً خلاً علمی موجود در آثار پژوهشی نسبت به ظرفیت های نظامی و نقاط قوت و ضعف آن ها برطرف شود و ثانیاً میزان انطباق دکترین های نظامی با ظرفیت های نظامی و چگونگی مقابله ایران با دشمنان خود برای دستیابی به اهداف سیاسی و جبران نقاط ضعف روشن تر گردد.

۱. چهارچوب نظری: واقع گرایی نئوکلاسیک

واقع گرایان نئوکلاسیک برآنند که گستره بلند پروازی یک کشور در وهله نخست ناشی از جایگاه آن در نظام بین المللی و به ویژه توانمندی های آن در زمینه سیاست خارجی غیر مستقیم و پیچیده است. زیرا فشار های نظام باید از طریق متغیر های میانجی در سطح واحدها ترجمه شوند. به همین دلیل است که آن ها را نئوکلاسیک می نامند (مشیرزاده، ۱۳۸۴: ۱۲۹). رئالیست های نئوکلاسیک معتقدند که قدرت دولت به معنای قابلیت نسبی دولت در استخراج و بسیج منابع از جامعه داخلی، به استراتژی موازنه گرای که احتمالاً دنبال خواهد کرد، شکل خواهد بخشید. در این رهیافت کارکرد نهاد های دولت، ناسیونالیسم و ایدئولوژی، مؤلفه های قدرت محسوب می شوند (Lobell, 2009; 98). به اعتقاد راندال شوئلر، بر خلاف ساختارگرایان رئالیستی، به ندرت الزامات ساختاری، رهبران را به سوی ترجیح یک سیاست بر سیاست دیگر سوق می دهد (Schweller, 1998: 201). به طوری که دولت به معنای یک دستگاه مرکزی یا نهاد های حکومتی به ارزیابی تهدید و فرصت های ناشی از نظام بین الملل آنارشیک پرداخته و سیاست خارجی خاص را در قبال آن تهدید اتخاذ می کند (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۰: ۲۸۱). در حقیقت تصمیم گیرندگان سیاست خارجی همواره درگیر یک بازی دوسطحی هستند: از یک سو باید به محیط خارجی واکنش نشان دهند و از

سوی دیگر باید به استخراج و بسیج منابع در داخل کشور مبادرت ورزند (گریفیتس، ۱۳۸۸: ۳۸۷).

ریسلر و تامپسون نیز معتقدند که واقع‌گرایان نوکلاسیک در مقایسه با اتکای قبلی واقع‌گرایی کلاسیک به سرشت بشر، بر طیف گسترده‌تری از انگیزه‌های تجدید نظر طلبانه تأکید دارند. و نتیجه آن در سیاست جهان به وضوح آن است که برخی از بازیگران، به واسطه ساختار و نهادهای داخلی، ایدئولوژی‌ها و جاه‌طلبی‌هایشان پیگیر راهبردهای آشوبگرانه و غارتگرانه در نظام بین‌المللی هستند (Raseler and Thempson, 2001: 47). و اگر دولت

۷۵

ها در صدد دستیابی به چیرگی هستند، این نتیجه اولویت‌هایی است که در داخل رقم خورده است. در جستجوی قدرت برتر، پاسخی خردمندانه به فشارهای سیستمی بیرونی نیست (Elman, 2007: 16). بنابراین از منظر واقع‌گرایی نوکلاسیک، فهم رابطه بین توزیع قدرت نسبی و سیاست خارجی، مستلزم بررسی هر دو بافت و بستر داخلی و بین‌المللی است که سیاست خارجی در چارچوب آن تدوین و اجرا می‌شود. بنابراین در واقع‌گرایی نوکلاسیک، ویژگی‌ها و خصوصیات کشورها و تصمیم‌گیرندگان آنها و دیدگاه کشورها به چگونگی استفاده از قدرت، میانجی محدودیت‌ها و قیدوبندهای ساختاری و رفتار سیاست خارجی مورد توجه قرار می‌گیرد. لذا موارد مذکور، باید در تحلیل سیاست‌گذاران در استخراج منابع برای تعقیب و تأمین اهداف سیاست خارجی مورد توجه قرار گیرد. از آنجا که ایدئولوژی یکی از مولفه‌های قدرت در واقع‌گرایی نوکلاسیک است و دکترین نظامی ج.ا.ایران مبتنی بر ایدئولوژی اسلامی است به بررسی دکترین نظامی ایران در چارچوب ایدئولوژی اسلامی و واقع‌گرایی نوکلاسیک پرداخته می‌شود. نحوه واکنش به تهدیدات خارجی از یک سو و بسیج منابع داخلی از سوی دیگر برای مقابله با تهدیدات خارجی مورد توجه واقع‌گرایی نوکلاسیک است. دکترین نظامی ج.ا.ایران هر چند مبتنی بر ایدئولوژی اسلامی است و در دفاع در مقابل حمله دشمنان تأکید می‌کند، اما با واقع‌گرایی نوکلاسیک نیز تعارض چندانی ندارد و دکترین نظامی ج.ا.ایران بیان تأکیدی بر اصول واقع‌گرایی نوکلاسیک نیز دارد و تا حدودی متناسب با اصول واقع‌گرایی نوکلاسیک است. و برخورد تعارض آمیز میان اصول دکترین نظامی ج.ا.ایران و اصول مورد توجه واقع‌گرایی نوکلاسیک دیده نمی‌شود. زیرا هدف هر دو حفظ بقا و امنیت در مقابل تهدیدات است. از این رو

گاهی ج.ا.ایران مقابله با تهدیدات خارجی -خارج از مرزهای ملی- را نیز عملی ساخته است. نمونه آن مقابله با داعش در عراق و سوریه است.

دکترین نظامی ایران در حالی که شامل عناصر رو به جلو دفاعی است، در اصل بر بازدارندگی متمرکز است. به رسمیت شناختن محدودیت های شدید در ظرفیت های نظامی متعارف به دلیل تحریم ها از اول انقلاب تا اکنون و همچنین از بین رفتن ظرفیت های نظامی ایران در جنگ تحمیلی موجب شد، ایران به رویکردهای غیر متعارف از جمله همکاری با بازیگران غیر دولتی مانند حزب الله (جنگ نامتقارن) برای ایجاد بازدارندگی متوسل شود (Ajili and Rouhi, 2019: 1-2). استفاده از راهبرد دفاع همه جانبه نیز، از ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی وجود داشته است. امام خمینی (ره) در ۲۶ شهریور ۱۳۶۷ خطاب به فرماندهان نظامی بیان کردند، در هر حال ما باید آماده و مهیا باشیم، واجب است پیشکسوتان جهاد و شهادت در همه صحنه ها حاضر باشند و در تجهیز همه آحاد و افراد این کشور، بر اساس اصول خاص دفاع همه جانبه، تا رسیدن به تشکل واقعی و حقیقی بسیج کوشش نمود^۱. به نظر می رسد، دکترین نظامی ج.ا. ایران، از جنگ کلاسیک دوران دفاع مقدس، به جنگ نامتقارن در سطوح مختلف تغییر یافته است. بدین معنا که جنگ جمهوری اسلامی ایران در عراق و سوریه برای نجات کسب در خاک کشور بود که عمق استراتژیک و افزایش قلمرو امن را در پی داشت. زمانی که عرصه رویارویی به خارج از مرزها انتقال می یابد و به عبارتی سطح جغرافیایی تهدید عمیق تر می شود تا قلمرو سرزمینی ایمن تر بماند و زمانی که مواجهه با دشمنان در عراق و سوریه صورت می گیرد، این می تواند به معنای رویکرد نظامی تهاجمی در عمق استراتژیک در نظر گرفته شود. بر همین اساس، مشاور رسانه ای سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در مصاحبه ای اعلام کرده است، تحول دکترین نظامی ج.ا. ایران از بازدارندگی نظامی پس از دوران دفاع مقدس به بازدارندگی نظامی و تهاجمی تغییر یافته است. بنابراین مهم ترین رویکرد جدید در رزمایش های اخیر، استفاده از قابلیت های تهاجمی در حوزه های زمینی، هوایی و دریایی به صورت همزمان بوده است. عملیات آبی - خاکی با تجهیزات جدید و اشغال سرزمین دشمن برای نخستین بار اتفاق افتاد (www.Tabyincenter.ir). در مجموع در دکترین نظامی جمهوری اسلامی ایران چهار

۱. صحیفه امام خمینی (رحمه الله علیه)، جلد ۲۱، صص ۱۳۵-۱۳۳

مؤلفه اساسی، یعنی اسلام؛ خودباوری و اتکا به نفس؛ عملیات مشترک نیروهای نظامی و نوآوری و ابتکار عمل وجود دارد که با مؤلفه های واقع گرایی نوکلاسیک به عنوان چارچوب نظری مقاله حاضر سازگاری دارند. در اینجا نقش این مفاهیم در افزایش ظرفیت های نظامی ج.ا.ایران برای دستیابی به اهداف سیاسی روشن تر می گردد:

۱-۱. اسلام (ایدئولوژی)

تحولات اخیر به سمت دفاع همه جانبه از میهن و بسیج عمومی، اهمیت ایدئولوژی و تلقین ارزش ها در افراد جوان را افزایش داده است. سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، غیرت و جانفشانی انقلابی و اراده ملی را به عنوان مراکز ثقل میدان جنگ؛ و طرح ادعای برتری استراتژیک را در شکل ایمان، عقلانیت، شجاعت و افراد انقلابی می بیند. سرلشکر بحیی رحیم صفوی می گوید، هدف امریکا این است که مانع از تبدیل شدن ایران به قدرت اول در خاورمیانه شود (روزنامه کیهان، ۱۳۸۲). بنابراین نقش روحانیون به ویژه برای بسیج کردن و تلقین روحیه بسیجی بسیار برجسته است. ارتش پنج میلیون نفری برای جنگ پارتیزانی (جنگجویان غیر نظامی) است. گفته می شود واحدهای رزمی کمتر از ۴۸ ساعت می توانند سه برابر شوند. فرمانده سابق کل سپاه می گوید، یگان های رزمی ایران می توانند ظرف ۴۸ ساعت سه برابر گسترش پیدا کنند (خبرگزاری فارس، آبان ۱۳۸۴)^۱. همچنین در اظهارات مقامات دولتی، فرماندهان و روحانیون، شهادت در دفاع از ایران اسلامی بیشتر مورد تأکید قرار گرفته است. به عنوان مثال، حجت الاسلام غلامرضا حسنی، امام جمعه ارومیه در استان آذربایجان غربی گفته بود، دشمنان ایران اسلامی باید بدانند که سربازان قابل تحسین ما مانند شهید حسین فهمیده [نوجوان ۱۳ ساله که در جنگ ایران و عراق جنگید] آماده دفاع از قلمرو ایران اسلامی هستند (خبر شبکه استانی، آبان ماه ۱۳۸۵).

۱-۲. خودباوری و اتکا به نفس

یک اصل مهم در دکترین نظامی ج.ا.ایران، اعتماد به نفس و استقلال در توانایی آن در آموزش و تجهیز نیروهای مسلح و تأمین منافع ملی کشور است. با توجه به تأکید امام

۱. همچنین به سایت دانشکده عقیدتی-سیاسی شهید محلاتی سپاه مراجعه کنید

خمینی(ره) و رهبر معظم انقلاب بر خودکفایی نظامی، در ۱۳ فوریه ۲۰۰۷ وزیر وقت دفاع ایران، مصطفی محمد نجار نیز تصریح کرده است که ایران به دنبال دستیابی به خودکفایی نظامی، انجام تحقیقات و توسعه در صنایع مدرن و توسعه توانایی برای جنگ در حوزه های مدرن و فوق مدرن است (BBC Worldwide Monitoring, 2007). بنابراین ایران در حال توسعه و گسترش صنایع نظامی خود، تقریباً در هر زمینه تسلیحاتی است تا وابستگی خود را به تأمین کنندگان خارجی و تأثیر تحریم های حال و آینده را کاهش دهد. هدف جمهوری اسلامی ایران تبدیل شدن به قدرت نظامی مدرن است تا بتواند دستاوردهای فناوری پیشرفته را در اختیار داشته باشد. برای مثال محمد رضا نقدی، معاون تدارکات و تحقیقات صنعتی سابق در ستاد کل نیروهای مسلح تصریح می کند، تحریم ها فرصت هستند نه تهدید؛ ما قادر هستیم مواد تحریم شده را در داخل ایران با تنظیم یک طرح پویای اضطراری تولید کنیم. این به کشور اجازه می دهد تا نمونه استثنایی برای همه کشورهای مستقل جهان ارائه کند (روزنامه سیاست روز ۱۰ اردیبهشت ماه ۱۳۸۵).

۱-۳. عملیات مشترک نیروهای نظامی

رهبران ایران به طور فزاینده بر ضرورت یکپارچگی نیروی مشترک، آموزش و آمادگی برای بهبود ظرفیت های عملیاتی همه اجزاء نیروهای نظامی تأکید دارند. ایران مانورهای مشترک زیادی ظاهراً برای ارزیابی یکپارچگی نیروهای هوایی، زمینی و دریایی -ش، برای مواجهه با دشمن در نقاط مختلف کشور اجرا می کند. برای مثال فرمانده نیروی زمینی ارتش ایران، سردار کیومرث حیدری، رزمایش مشترک نظامی پیامبر اعظم ۲ را برای تحقق این هدف در سال ۱۳۸۵ اعلام کرده بود (خبرگزاری جمهوری اسلامی ۱۳ آبان ۱۳۸۵ و هفته نامه دفاع جینز انگلیس)^۱. همچنین برای مثال، فرمانده سابق سپاه در سال ۱۳۸۴ «دکترین واحدها» را معرفی کرد که در آن هر واحد باید به تنهایی و به طور مداوم همه جنبه های آمادگی ذاتی خود را از جمله آمادگی افراد، تجهیزات و واحد به طور کلی و همچنین نظم و انضباط مذهبی و انقلابی بهبود بخشد. از نظر وی، تعمیر و نگهداری تجهیزات، حفظ ارتباطات،

تحرك و نظم و انضباط افراد و واحدها از اولويت هايي است كه فرماندهان بايد به آن ها توجه كنند(خبرگزاري فارس ۲۶ آذر ۱۳۸۴)۱.

۱-۴. نوآوری و ابتكار عمل

به طور قابل توجهي، ارتش ايران ابتكار و خلاقيت توسط فرماندهان جوان را تشويق مي كند (Wehrey and et al, 2000:45-50). اين يك نياز اساسي براي موفقيت تاكتيكي در رويكرد عملياتي جمهوري اسلامي ايران است كه مبتني بر استقلال فعاليت واحد هاي كوچك بر روي زمين و در دريا است. دكترين دفاع همه جانبه ايران نخست و بيش از هر چيز ديگر براي جلوگيري از تجاوز بر عليه ايران و ثانياً براي ارتقاء جايگاه منطقه ابي و وزن استراتژيك ايران به عنوان بازديگر جهاني تدوين شده است. در همان مصاحبه تلويزيوني نجار اشاره مي كند، دكترين نظامي ايران مبتني بر بازدارندگي است. ما همواره اعلام کرده ایم كه سياست هاي ما دفاعي است. وي ادامه مي دهد، در حقيقت معتقد هستيم كه توسعه اين توانايي ها به صلح و ثبات منطقه [كه اهداف سياسي است] كمك مي كنند و براي كشورهاي منطقه نيز خوب است كه همسايه قوي و نه ضعيف داشته باشند (BBC Worldwide Monitoring, 2007).

۲. مباني استراتژي نظامي ج.ا. ايران

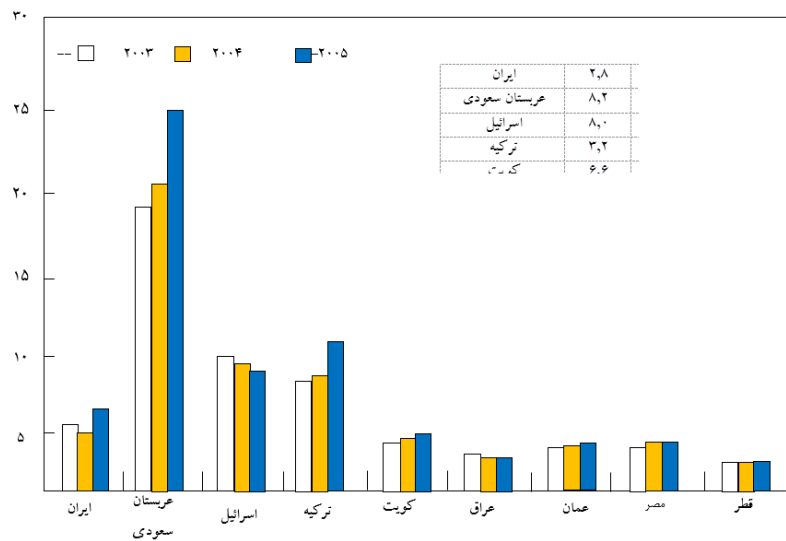
ايران نيز مانند هر کشور ديگر تلاش مي كند از طريق ايجاد يك استراتژي آگاهانه با درك تهديدات و فرصت هايي كه بر منافع ايران تأثير مي گذارد، به اهداف امنيت ملي خود دست يابد. در سال ۱۳۸۲، معاون وزير دفاع، محمد شفيعي رودسري اعلام كرد كه ايران استراتژي نظامي متنوع براي مواجهه با تهديدات قدرت هاي خارجي مانند امريكا را دارد و قدرت و ظرفيت نظامي ايران كاملاً براي تهديدات منطقه ابي كافي است. ايران يك استراتژي چهار ضلعي را دنبال مي كند. نخست، مشخص كردن نيروهاي نظامي، انتظامي، اطلاعاتي و شبه نظامي براي حفظ ثبات داخلي و وحدت، حفظ حكومت اسلامي و يکپارچگي ايران كه شامل حفظ قدرت سياسي و حاکمیت نظام است (Wehrey, 2009:39-45).

۱ طرح کلي دكترين جديد براي ارتقاء آمادگي رزمي از سوي فرمانده سپاه، خبرگزاري فارس ۲۶ آذر ۱۳۸۴

نیروهای امنیتی کشور برای خنثی کردن تهدیدات ناشی از مخالفان سیاسی و فعالیت های جنایی داخلی و فرامرزی استفاده می شود. دوم، تاکتیک ایران این است که از طریق استفاده از ابهام گویی و مبهم و تاریک گرداندن توانایی های دقیق خود برای متجاوزان بالقوه به ویژه امریکا و متحدان منطقه ایی امریکا، مانع تجاوز به ایران شود. ایران تلاش می کند از طریق اظهارات رسمی، رژه های خوب تبلیغات شده، مانورهای دوره ای و نشان دادن نیروها و آزمایش سیستم های پیشرفته از قبیل موشک های بالستیک میان برد و دور برد، برای بازداشتن دشمنان از آغاز جنگ بر علیه ایران استفاده کند. اتکای ایران به بازدارندگی، انگیزه این کشور را برای افزایش توان نظامی و توان هسته ای صلح آمیز افزایش داده است. سوم، اگر تجاوزی اتفاق بیفتد، نیروهای نظامی ایران به طور جدی از میهن دفاع کنند و به آنچه فرمانده سابق سپاه، سرلشکر یحیی رحیم صفوی به عنوان استراتژی تهاجمی با آثار **BBC Worldwide Monitoring**، ویرانگر توصیف کرده است، متوسل می شوند (November 17, 2006). سرلشکر محمد سلیمی در یک جا به ملت اطمینان داد که در صورت حمله به تأسیسات هسته ای ایران، نیروهای نظامی در حالت آماده باش قرار دارند. وی اضافه می کند، همه نیروهای ما از جمله نیروهای زمینی، ضد هوایی و تاکتیک های راداری در حال محافظت از سایت های هسته ای هستند و حمله به آن ها ساده نخواهد بود (Iran Daily, January 22, 2005).

سرانجام ایران از نیروهای نظامی خود برای گسترش نفوذ، از طریق عملیات با هدف ارعاب، بازدارندگی و تهدید مخالفان خود در منطقه و همچنین ایالات متحده، استفاده می کند. هدف ایران دستیابی به منزلت و پرستیژ است که بسیار مهم تر از به دست آوردن قلمرو در چشم انداز ژئوپلیتیکی ایران است. براساس اعلام مؤسسه بین المللی مطالعات استراتژیک، ایران سالانه حدود ۶/۶ میلیارد دلار برای دفاع هزینه می کند. اگر چه این آمار، دو برابر شدن هزینه های نظامی کشور را از سال ۲۰۰۱ نشان می دهد؛ اما هنوز تقریباً معادل ۳ درصد تولید ناخالص ملی ایران باقی مانده است. از این رو، همان طور که در شکل ۱، نشان داده می شود، هزینه های ایران در مقایسه با عربستان سعودی و حتی رژیم صهیونیستی و ترکیه از مقیاس ها و حدود منطقه تجاوز نمی کند. علاوه براین، ایران در مخارج نظامی به عنوان درصدی از تولید ناخالص ملی و درآمد سرانه پایین تر از میانگین منطقه است (International Institute for Strategic Studies, 2007:24). بودجه نظامی ایران به طور کلی حدود ۴

درصد تولید ناخالص ملی است؛ اما در سال ۲۰۱۸ بالاتر از ۶ درصد تولید ناخالص ملی بود. بودجه نظامی ۲۰۱۸ تا ۲۰۱۹ ایران حدود ۲۵ میلیارد دلار بوده است که بالاتر از ۲۳ میلیارد دلار سال ۲۰۱۷ بوده است (Radio Farda, 2018). شکل ۱، مقایسه مخارج نظامی در میان بالاترین مخارج در منطقه خاورمیانه در سال‌های ۲۰۰۳، ۲۰۰۴ و ۲۰۰۵ بر حسب تولید ناخالص ملی و درآمد سرانه نشان می‌دهد:

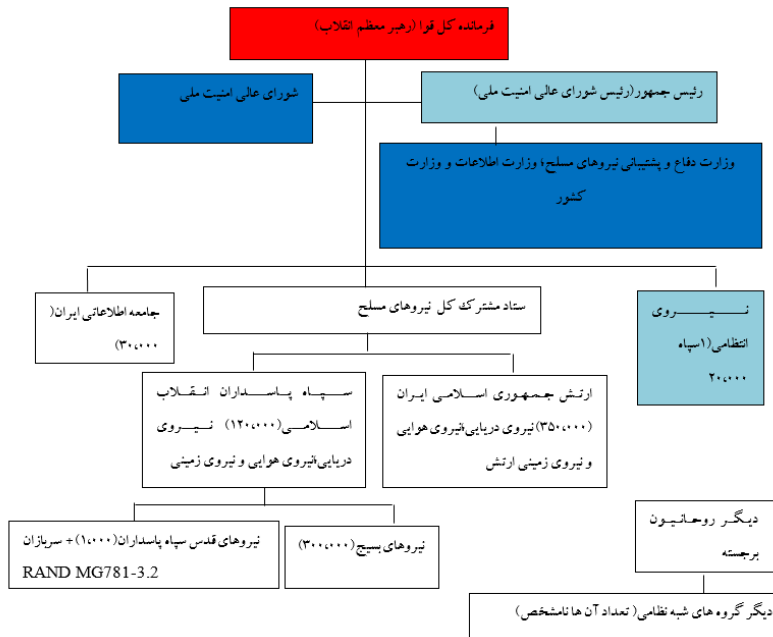

۳. سیستم نهادی نیروهای نظامی

سیستم‌های خارجی، نظامی و اطلاعاتی پس از انقلاب از نظر نهادینگی، به ویژه در مقایسه با نظم قبل از انقلاب غنی هستند. در حوزه نظامی ایران تنها کشور جهان است که دو نیروی نظامی نسبتاً مستقل از یکدیگر به کار گرفته است. یکی از آن‌ها ارتش منظم ایران است که شکل مدرن آن در سال ۱۲۹۸ هجری ایجاد شد و دیگر سپاه پاسداران انقلاب اسلامی است که نیروی زمینی، هوایی و دریایی خاص خود را دارد. به طور مشابه جامعه اطلاعاتی ایران از نهادهای کلیدی مختلفی تشکیل شده است که مهمترین آن‌ها وزارت اطلاعات و سازمان‌های اطلاعاتی مختلف سپاه پاسداران انقلاب اسلامی

1 Source: international institute for strategic studies, The Military Balance 2007, London: Routledge, Table 36, pp: 407-408

است که مهمترین سازمان اطلاعاتی سپاه نیز نیروی قدس، یعنی سازمان نیروهای ویژه اعزامی به خارج سپاه پاسداران انقلاب اسلامی است. شکل ۲، ساختار سازمانی رسمی تشکیلات امنیتی ایران را نشان می‌دهد:

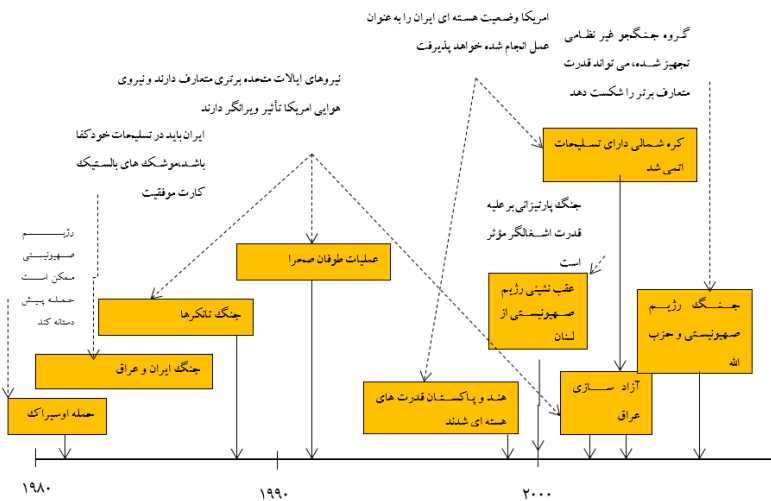

نیروهای نظامی ایران بین سپاه و ارتش به دو شاخه تقسیم شده‌اند که دلیل تشکیل آن‌ها تجربه تلخ تاریخی است. ایران همواره در طول تاریخ توسط استعمارگران مورد فریب و تحقیر قرار گرفته و جمهوری اسلامی ایران با درس گرفتن از گذشته سپاه پاسداران انقلاب اسلامی را شکل داد تا پشتیبان استواری برای ارتش جمهوری اسلامی ایران باشد. (Quinlivan, 1999:131-16).

۴. انطباق استراتژی نظامی با دکترین نظامی و جنگ نامتقارن

ایران از سال ۱۳۵۹ تا سال ۱۳۶۷، با صدام حسین عراق جنگید. این جنگ تأثیر عمیقی بر تصمیم‌گیرندگان و طراحان استراتژی، دکترین‌ها و ظرفیت‌های نظامی ایران برجا

گذاشت. این جنگ به رهبران ایران ثابت کرد که آن‌ها نمی‌توانند به کمک‌های خارجی تکیه کنند؛ حتی زمانی که ایران قربانی تجاوز بود. این امر موجب درس‌های زیاد دیگر شد. در نتیجه شورای عالی امنیت ملی به کار گرفتند تا دکترین نظامی ایران را تدوین کند. عملیات حزب الله علیه رژیم صهیونیستی به عنوان نوعی آزمایشگاه میدان نبرد بوده است که به شدت بر دکترین جنگ نامتقارن ایران تأثیر داشته است. براین اساس نویسنده در شکل ۳، وقایع مهم و درس‌هایی که ایران از حوادث مذکور آموخته است، خلاصه می‌کند:

براساس تجربه ایران در جنگ تحمیلی، حمله موشکی صدام باعث تخریب زیادی شد که هنوز تأثیر زیادی بر روحیه غیر نظامیان دارد. به نظر می‌رسد، رهبران ایران قانع شده‌اند که موشک‌های بالستیک مطمئن‌ترین وسیله برای حمله به اهداف عمیق است و تأثیرات روان‌شناختی برحسب قدرت مخرب‌شان خواهند گذاشت (Taremi, 2005: 1-6). ایران هیچ‌گاه آغازگر جنگ بر علیه هیچ‌کشوری در منطقه نیست؛ اما براساس استراتژی نظامی خود در صورت همکاری دولت‌های منطقه با دشمنان ایران بر علیه کشورمان، دولت جمهوری اسلامی ایران می‌تواند دولت‌های منطقه و زیرساخت‌های انرژی آن‌ها را تهدید کند و اگر به هواپیماهای آمریکایی مستقر در قلمرو خود اجازه دهند در حملات سنگین به ایران شرکت کنند، با موشک‌های

بالتستیک به آن‌ها حمله می‌کند. ایران در صدد به کار بردن جنگ نامتقارن در عملیات می‌شود تا مانع دسترسی به مناطق ساحلی و فضای هوایی ایران شود. همچنین می‌تواند حمل و نقل دریایی را در تنگه هرمز، خلیج فارس و دریای عمان را تهدید کند. دکترین دریایی ایران بر تاکتیک‌های متلاطم از طریق نیروهای سیار با قدرت حمله اساسی تأکید می‌کند تا قادر به متمرکز شدن سریع بر حمله به دشمن از جهات مختلف شود (Haghshenass, 2006). چنین تاکتیک‌هایی می‌تواند بر علیه هم‌کشتی‌های نظامی و هم‌کشتی‌های تجاری استفاده شود و از طریق پنهان کردن وسایل جنگی، فریب مثبت و فعال، استفاده از تجهیزات الکترونیکی پیشرفته و ایستگاه‌های رادار و استراق سمع حمایت شود (Bakhshi, 2004: 21-23). علاوه بر این، ایران بر روی پدافند غیر عامل برای دشوار کردن هدف‌گیری امریکا از طریق سخت کردن، پنهان کردن و تاکتیک‌های فریب و انکار تأکید می‌کند. همه این‌ها از طریق سال‌ها تجربه و ابتکار و تحقیق، مشاهده عملیات امریکا و یاد گرفتن از روسیه، چین و دیگر کشورها بوده است. مانند سایر مؤلفه‌های دکترین ایران، تهران به دنبال استفاده از دارایی‌های نظامی و حمله هوایی خود برای پیچیده‌تر شدن دسترسی دشمن به فضای هوایی ایران و تحمیل هزینه بالا به مجموعه حملات دشمن به امید بازداشتن دشمن از اهدافش است. نیروی هوایی جمهوری اسلامی ایران و نیروی هوایی سپاه پاسداران، سیستم‌های موشک‌زمین به هوا و رهگیری‌های هوایی در لایه‌های پدافند هوایی کشور به کار می‌برند. این احتمال وجود دارد که نیروهای هوایی ایران به دنبال ایجاد شرایطی باشند که بتوانند با استفاده از پوشش‌های زمینی، تاکتیک‌های پیشرفته رادار و تکنیک‌های جنگ الکترونیکی، مهاجمان را در کمین یا به طریق دیگر غافلگیر کنند. پدافند هوایی ایران تلاش می‌کند از شهرها و سایت‌های حیاتی با ترکیبی از سیستم‌های موشک‌زمین به هوای کوتاه و دوربرد و تسلیحاتی که پیکربندی مجدد می‌شوند، محافظت کند (Michael, 2006: 571). استراتژی ایران بر عملیات هوا-زمین نیز تأکید می‌کند که به موجب آن حملات هوایی، عملیات زمینی را علیه اهداف نظامی و غیر نظامی در منطقه پشتیبانی می‌کنند و اگر به طور کامل توسعه یابند در کنار موشک‌های بالتستیک و نیروهای کماندو، سومین ظرفیت قدرت نظامی را فراهم می‌کنند (Hughes, 2007: 1).

3) همان‌طور که قبلاً اشاره شد، جنگ تحمیلی دوره اصلی توسعه استراتژی نظامی جمهوری اسلامی ایران بود. در این جنگ حدود ۴۰۰ هزار نفر شهید شدند. ایران تعمیرات اساسی تأسیسات نظامی خود را انجام داد و بر تخصص‌گرایی، دسترسی به سخت‌افزارهای پیشرفته نظامی و بازدارندگی تأکید کرد (rferl.org, 2004).

به هر حال استراتژیست‌های ایرانی همچنین درس‌هایی از جنگ در مورد اهمیت دفاع توانمند و بسیج عمومی برای مقاومت در مقابل مهاجمان گرفتند. تأکید بر این مفاهیم در سال‌های اخیر افزایش یافته است؛ زیرا ایران موفقیت نسبی حزب الله در لبنان علیه رژیم صهیونیستی و گروه‌های شورشی علیه نیروهای امریکا در عراق را مشاهده کرده است. دفاع همه‌جانبه از میهن ایران در عمق استراتژیک و پیگیری مقاومت مردمی بر علیه اشغال‌نشان می‌دهد که ایران تلاش می‌کند هزینه بالایی بر مهاجمان احتمالی به ایران وارد کند تا از این طریق بازدارندگی ایجاد کند و در صورتی که تهاجم صورت بگیرد، عملیاتی چنان با گستردگی طراحی کند که مهاجمان جرأت پیگیری اهداف برای دستیابی به نتیجه مورد نظرشان نداشته باشند. ایران دفاع موزائیکی و جنگ پارتیزانی پیش‌بینی می‌کند که تهدیدات چندگانه‌ای در هر مرحله حرکت به تهران به مهاجم نشان می‌دهد و هر گونه اشغال کشور را غیر قابل قبول می‌گرداند (rferl.org, 2004).

فعالیت‌های عملی نشان می‌دهد که نیروهای نظامی ایران به تهاجم با به‌کارگیری تاکتیک‌های بزن و دررو، علیه نیروهای دشمن پاسخ می‌دهد؛ اما از هدف قرار گرفتن توسط نیروی هوایی دشمن اجتناب می‌کنند. بسیج در ایرن ستون اصلی استراتژی دفاع همه‌جانبه از میهن و نظام را تشکیل می‌دهد و نقش مهمی در آموزش و بسیج جمعیت ایران برای جنگ‌های پارتیزانی در سطح کشور ایفا می‌کند. از نظر سرلشکر یحیی صفوی فرمانده کل سابق سپاه، بسیج مجهز شده است که از سطح کشور دفاع کند و نه مانند دفاع موزائیکی؛ و اگر نیرویی به تجاوز علیه کشورمان فکر کند در هیچ‌جای این کشور امن نخواهد بود (Guard Commander in Chief, 2004). دکترین دفاع همه‌جانبه از میهن از طریق مشاهده آنچه استراتژیست‌های ایرانی موفقیت جنگ پارتیزانی در نفی قدرت متعارف برتر به لحاظ تکنولوژیکی می‌دانند، معرفی شده است. نقش حزب الله در خروج رژیم صهیونیستی از لبنان در سال ۲۰۰۰، پیروزی حزب الله علیه

رژیم صهیونیستی در تابستان سال ۲۰۰۶، و شورش در عراق نمونه‌های اخیر چنین موفقیتی درک شده است. استفاده زیرکانه از رسانه‌ها و دیگر ابزارهای تبلیغاتی، برای تأثیر بر احساسات مردم است که گاهی در مورد نقاط ضعف دشمن نیز مبالغه می‌شود، و در مقابل پیروزی‌های خود را بزرگتر از آنچه که هست نشان می‌دهند (FBIS, 2001:24-26).

بنابراین از نظر مهاجم، حمله و اشغال ایران بسیار خطرناک‌تر، پرهزینه‌تر و پیچیده‌تر از عملیات آزادی عراق خواهد بود. ایران کشوری بسیار بزرگ‌تر است و جمعیتی تقریباً سه برابر عراق دارد. برای مثال فاصله مرز عراق و کویت تا بغداد ۴۲۵ کیلومتر است، اما فاصله بندرعباس تا تهران از هزار کیلومتر فراتر می‌رود. علاوه بر این زمین دفاع در ایران بسیار بهتر از عراق است. در پیش روی آمریکا به بغداد، لشکر ۳ پیاده نظام آمریکا عمدتاً از زمین‌های باز با موانع بسیار معدود گذشت تا اینکه به رودخانه فرات در جنوب شهر رسید. در مقابل هر محور پیش روی به سوی تهران، به جز آن‌هایی که خارج از افغانستان است به زمین کوهستانی ختم می‌شود. با شروع پیش روی از خلیج فارس یک مهاجم باید از کوه‌های زاگرس و از دره‌های طولانی بین قله‌ها بگذرد. علاوه بر این شهرها به طور نامنظم در محورهای پیش روی پخش شده‌اند و به مدافعان ایرانی فرصت‌های مضاعف برای دفاع خواهند داد. در حقیقت، مقیاس و پیچیدگی کامل قلمرو و جمعیت ایران آنقدر دلهره‌آور است که ممکن است قابلیت‌های نظامی ایران از جغرافیای شکل‌دهنده ایران کمتر اهمیت داشته باشد.

۵. ظرفیت نظامی نیروهای مسلح ایران

ایران با چالش مدرنیزه کردن نیروی بزرگ روبرو است. در حالی که ایران ظرفیت‌های نظامی مختلفی را دنبال می‌کند تا نیروی نظامی با قدرت منطقه‌ای به وجود آورد؛ اما با این هدف تا حدودی فاصله وجود دارد. بخشی از تجهیزات نیروها هنوز ناکافی می‌باشد و نیروهای زمینی تا حدودی با کمبود پرسنل و تجهیزات روبرو هستند (Jacody, 2005:14). از این رو، توانایی آن‌ها برای انجام عملیات مشترک محدود شده است (Cordesman Cordesman, 2007:45-50). با وجود کاستی‌های

مادی، ارتش ایران از نقاط قوت مهمی برخوردار است. ایران تلاش زیادی برای نوسازی ناوگان هوایی خط مقدم خود انجام داده است. اما با وجود این تلاش‌ها، ظرفیت‌های هوایی ایران نسبت به ناوگان‌های هوایی همسایگان ایران پیشرفت زیادی نکرده است و نسبت به نیروی هوایی امریکا وضعیت نامناسب‌تر است؛ اما نکته قابل توجه تمایل آشکار ایران به ظرفیت حمله هوایی طولانی مدت است. به نظر می‌رسد، نیروی هوایی جمهوری اسلامی ایران تلاش دارد ظرفیت سوخت‌گیری هوایی خود را به ویژه برای هواپیماهای سوخو ۲۴، افزایش دهد. علاوه بر این، ایران در حال پیگیری بهبود ظرفیت‌های پدافند هوایی مستقر بر سطحش هست. در اوایل سال ۲۰۰۷، ایران یکی از ۲۹ سا-۱۵ گانتلت کوتاه برد سیستم‌های سام ۱ که از روسیه تحویل گرفته بود را آزمایش کرد. گزارش‌هایی وجود دارد که ایران حداقل ۲ سا ۱۰ دوربرد سیستم‌های سام را به دست آورده است. (روزنامه کیهان، ۸ بهمن ماه ۱۳۸۵)^۲

این نسخه‌های جدید، سیستم قدیمی سا ۵ و دیگر سیستم‌های قدیمی سام و همچنین انواع توپخانه‌های دفاع هوایی و سیستم‌های دفاع هوایی قابل حمل انسان از جمله استینگر سا ۱۴ و سا ۱۸ را تکمیل می‌کند. ارتش جمهوری اسلامی ایران این سیستم‌ها را به طور گسترده به عنوان دفاع نقطه‌ای^۳ برای حفاظت از شهرهای بزرگ و سایت‌های کلیدی مانند بوشهر و سایر نقاط کشور مرتبط با برنامه هسته‌ای به کار می‌برد. تلاش برای نوسازی نیروی هوایی ادامه دارد. برای مثال سرلشکر عبدالرحیم موسوی، فرمانده کل ارتش در حاشیه مراسم تحویل ۳ فروند جت جنگنده کوثر به نیروی هوایی ارتش گفته است، توانایی دفاعی ایران در عرصه‌های مختلف روز به روز در حال ارتقاء است. او اضافه می‌کند چند روز پیش نیز موشک ۳۰۰ کیلومتری سطح به سطح نیز که توسط وزارت دفاع ساخته شده به نیروی دریایی تحویل داده شده است (خبرگزاری مهر، ۵ تیرماه ۱۳۹۹). ایران برای حمایت از دکترین دریایی بر تهاجم تأکید دارد. ظرفیت‌های دریایی ایران بر هنر حمله سریع، موشک‌های کروز ضد کشتی

1. SA-15 (Tor-M1) SAM systems

2. Iran: Commander Says New Russian-Delivered Defense System Quick, Responsive,” Keyhan (Tehran), Web page, in Persian, OSC IAP20070221397002, February 8, 2007

3. point defense

و مین گذاری تمرکز داشته است تا تهران قادر باشد خطوط ساحلی خود را محافظت نماید و با تهدید ۳۶۰ درجه ای در صورت اقدامی از سوی امریکا با واکنش سریع، دارای های دریایی امریکا را تهدید یا نابود سازد. هم نیروی دریایی سپاه و هم نیروی دریایی ارتش، برگشت زنی سریع و کوتاه، قایق های حمله با موشک های کروز ضد کشتی، اژدرها، پرتاب کنندگان موشک و نارنجک های هدایت کننده راکت، تأکید دارند. ایران همچنین موشک های کروز ضد کشتی مستقر بر سطح از جمله سیستم های C801/802 و سیرساکر چینی^۱ در طول ساحل قابل توجه خود و همچنین تعدادی از موشک های کروز کوتاه برد و میان برد را به کار می گیرد. تصور می شود، ایران بالغ بر ۲،۰۰۰ موشک دارد که می توانند از طریق کشتی های سطح دریا، هلیکوپترها و شاید صدها مهارت نظامی و غیر نظامی مختلف به کار گرفته شوند (Cordesman and Kaleiber, 2007: 58) علاوه بر این، ایران اخیراً زیر دریایی های دیزلی به دست آورده که نیروی دریایی ارتش را قادر ساخته است به طور پنهانی مین گذاری کند و اژدرهای زیردریایی برای تهدید دشمنان از جمله ناو امریکایی و کشتی های جنگی فراهم کرده است.

سرانجام، ایران در تلاش است تا توانایی خود را در رهگیری و اهداف حمله به ویژه کشتی های سطحی با پهبادهای بومی مهاجر و ابابیل، از خانواده پهبادهای ایرانی، ارتقاء دهد. نیروی زمینی جمهوری اسلامی ایران نیز با استانداردهای منطقه ای مطابقت دارد، اما مثل نیروی هوایی با شماری از سیستم های تسلیحاتی قدیمی آرایش یافته است. ایران در حال تلاش برای بهبود و مدرنیزه کردن ظرفیت های ضدتانک و زرهی خود از طریق تولید بومی و نیز از طریق واردات است. ایران تحت کنترل سپاه، یک زرادخانه مهم موشک های بالستیک کوتاه برد و میان برد متشکل از چند صد شهاب ۱ و شهاب ۲ و تندر ۶۹، موشک های بالستیک کوتاه برد و چندین موشک شهاب ۳ میان برد بالستیک دارد (Samore 2007:3). موشک های بالستیک کوتاه برد می تواند به بیشتر کشورهای خلیج فارس و بخش های شرقی عراق و عربستان و غرب افغانستان برسند. در حالی که موشک های شهاب ۳ می توانند تا محدوده رژیم صهیونیستی، شرق ترکیه و

1 .Chinese Seersucker and C-801/802 systems

بیشتر نقاط عربستان برسند. در مجموع موشک‌های شهاب ۲ و ۳ به همراه شهاب ۳ قابل استفاده هستند و می‌توانند به زیرساخت‌های اقتصادی و مراکز جمعیتی دشمن آسیب برسانند؛ در نتیجه به عنوان یک عامل بازدارنده مهم در دکترین نظامی ایران محسوب می‌شوند (hasdl.org,2006). به نظر می‌رسد، ایران در حال گسترش بیشتر دامنه نیروهای موشکی خود است. از این رو در سال ۲۰۰۴ اعلام کرد که در حال تولید انبوه موشک‌های شهاب ۴ با برد ۲۰۰۰ کیلومتر می‌باشد (Katzman,2004:20). گزارش‌هایی نیز ادعا کرده ایران به کمک کره شمالی موشک‌های با برد میان‌قاره‌ای را دنبال می‌کند؛ اما تهران بیان کرده است که در حال توسعه چنین موشک‌هایی برای پرتاب به فضا می‌باشد (dtra.mil,2006). ایران صنایع دفاع ملی خود را با تولید طیف وسیعی از سیستم‌های تسلیحاتی به عنوان بخشی از محرک‌های خودکفایی توسعه داده است. از این رو ایران نه تنها موشک‌های کوتاه‌برد و میان‌برد، بلکه موشک‌های دوربرد مانند شهاب ۴، ۵ و ۶ نیز تولید کرده است (ویکی‌پدیا). ایران از طریق این موشک‌های بالستیک و سایر تسلیحات از حزب الله لبنان، گروه‌های فلسطینی و جهاد اسلامی حمایت می‌کند. ادعا می‌شود ایران تجهیزات نظامی به ارزش بیش از ۱۰۰ میلیون دلار به حدود ۵۰ کشور جهان صادر می‌کند (Karimi,2006:2-3). به طور خلاصه جمهوری اسلامی نیروهای مسلح نسبتاً بزرگ با استانداردهای منطقه‌ای و تجهیزات در سطح مدرن دارد. از این رو، در بخش‌های مشخص در حد متوسط جهانی توصیف می‌شوند. این تجهیزات شامل موشک‌های بالستیک، موشک‌های کروز، زیردریایی‌ها، پهبادها و سیستم‌های هوایی سام هستند؛ اما محدود به این‌ها نیز نمی‌شوند. اکنون ما ارزیابی می‌کنیم که چگونه ظرفیت‌های نظامی ایران از دکترین‌های ارائه شده پشتیبانی می‌کند؟

۵-۱. ظرفیت‌های نظامی کمتر از تمایلات عقیدتی و دکترین‌ها

رهبران و نظامیان ایران تلاش خود را متمرکز کرده‌اند که در اظهارات، الگوها و مانورهای شان، موقعیت بازدارندگی ایران را تقویت کنند؛ به شیوه‌ای که دشمنان ایران و حامیان بالقوه آن‌ها فکر مواجهه نظامی با جمهوری اسلامی ایران را کنار بگذارند. به

عنوان مثال، علی شمخانی وزیر دفاع وقت، در اوت ۲۰۰۴ بیان کرده است که جمهوری اسلامی قدرت نظامی عظیمی را به دست آورده است که ابعادی از آن هنوز ناشناخته باقی مانده است و آماده حمله به هر متجاوز با طوفانی مهیب از آتش و مرگ است (Ndtv, 2003). بنابراین، ایران مانورهای نسبتاً بزرگ و مکرر برگزار می‌کند که طی آن آخرین پیشرفت‌ها، تجهیزات و تاکتیک‌های نظامی خود را نمایش می‌دهد مانند شلیک موفق نسل جدید موشک‌های کروز دریایی در شمال اقیانوس هند که در اواخر خرداد ۱۳۹۹ انجام شد (خبرگزاری مهر ۲۹ خرداد ۱۳۹۹). برای مثال در سال ۱۳۸۴ نیز، تلویزیون ج.ا. ایران گزارش داد، در طول مانور پیامبر اعظم ۲، ایران موشک‌های شهاب حامل کلاهک‌های خوشه‌ای در بیابانی نزدیک قم شلیک کرد که این موشک‌ها ظرفیت پرتاب نامحدود موشک به ایران داده‌اند. هر چند اندازه‌گیری تأثیر تلاش‌های بازدارندگی ایران جز با مشاهده مستقیم دشوار است؛ اما ایران از دهه ۱۹۸۰ مورد حمله واقع نشده است و این تلاش‌ها به نظر می‌رسد با هم پیوند هماهنگ دارند؛ خوب اندیشیده شده‌اند و حداقل به صورت اسمی به وسیله نیروها و دکترین‌های ایران مورد حمایت واقع شده‌اند. بنابراین به طور مشخص، ظرفیت‌های موشک‌بالیستیک ایران به عنوان بخش قدرتمند بازدارندگی عمل می‌کنند و در صورت بروز بحران یا جنگ، این تسلیحات برای بازداشتن متحدان امریکا در خلیج فارس مفید خواهند بود. بنابراین در کوتاه مدت، علی‌رغم توان بالقوه آن‌ها در جلوگیری از همکاری متحدین ایالات متحده با واشنگتن در بحران یا درگیری، اما هنوز موشک‌های ایران از دقت و قدرت لازم برای ایجاد تهدید متعارف عملیاتی بر علیه عملیات هوایی احتمالی ایالات متحده برخوردار نیستند. ایران همچنان بر موشک‌های بالستیک خود به عنوان یکی از محدود ابزارهای برای حفظ تحقیقات استراتژیک و جلوگیری از دسترسی امریکا به منطقه، قلمرو و فضای هوایی ایران تکیه خواهد کرد. در میان اجزای نیروهای مسلح ایران در زمین، دریا و هوا، به نظر می‌رسد، نیروهای دریایی (سپاه و ارتش) بیشترین پیشروی در اتخاذ تاکتیک نامتقارن برای محافظت از ساحل و اجرای عملیات بازدارندگی دریایی به ویژه در تنگه هرمز داشته‌اند. برای مثال در روز ۳۰ خردادماه ۱۳۹۸ یک فروند پهباد جاسوسی

امریکایی به نام گلوبال هاوک^۱ که وارد فضای ایران شده بود به اختراهای رادیویی مجموعه پدافندی و راداری بی توجهی کرد. از این رو با سامانه پدافند ضد هوایی سوم خرداد متعلق به نیروی هوا فضای سپاه هدف قرار گرفت. این حادثه اوج تنش‌ها در خلیج فارس بود و تقریباً باعث تقابل مسلحانه بین دو کشور شد. رئیس‌جمهور ترامپ به قول خودش در آخرین لحظه، حمله تلافی جویانه را خاتمه داد. این حادثه اراده عالی و اعتماد به نفس ایران علی‌رغم عدم تقارن آشکار قدرت را منعکس می‌کند (Ajili, 2019: 1-3) and Rouhi, 2019: 1-3) با وجود اراده عالی نیروهای ایران، صنایع دفاعی کشور به زودی قادر به تولید همه تجهیزات باکمیت و کیفیت مورد نیاز ارتش نیست (Cordesman, 2005: 9). زیرا ایران هنوز بودجه کافی برای تحقیق، تولید و توسعه صنایع دفاعی تأمین نکرده است. بودجه کافی، طرح ریزی بومی، توسعه و تولید طیف گسترده‌ای از سیستم‌های تسلیحاتی مدرن را فراهم خواهد کرد. در واقع، برنامه نوسازی ایران با تأکید بر تولید بومی اسلحه ممکن است به دلایلی گنبد شده باشد.

به عنوان بخشی از ابتکار خوداتکایی، ایران بر توسعه سیستم‌های تسلیحاتی مهندسی معکوس که با استانداردهای مختلف ساخته شده، متمرکز شده است. این اقدام نیز تأثیر کمبود سرمایه‌گذاری‌های ایران در بخش صنایع نظامی را کاهش می‌دهد (ph-ludwigsburg, 2003). در تأیید این ادعا وزیر دفاع پیشین، شمخانی، در سال ۱۳۸۰ بیان کرده بود، ما مدرنیزاسیون را به عنوان عنصر کلیدی طرح جامع برای ساختار نظامی ایران در سراسر دهه اخیر در نظر می‌گیریم. با این حال، گرایش اصلی در استراتژی تجهیز نظامی ایران تکیه بر تولید داخلی تا حداکثر ممکن است و این منجر به تأخیر در روند نوسازی نظامی ما شده است. به دلیل محدودیت‌های موجود در دسترسی ما به فن‌آوری‌های پیشرفته ما در وضعیتی نیستیم که به سرعت تجهیزات مان را بهبود بخشیم. بنابراین ما تلاش می‌کنیم از راه حل‌های جایگزین استفاده کنیم. از قبیل تقویت مقاومت مردمی و مدنی؛ به خاطر اینکه به ساختار نظامی متعادل دست پیدا کنیم (Interview with Reporter, 2002). در این راستا رئیس ستاد کل نیروهای مسلح، سرلشکر باقری نیز در جلسه غیر علنی مجلس یازدهم مباحثی درباره بودجه

1. Global Hawk

نیروهای مسلح مطرح کرده و گفته است، با توجه به نیازهای نیروهای مسلح این بودجه باید افزایش یابد و از مجلس یازدهم درخواست کرده است، بودجه نیروهای مسلح را افزایش دهند (خبرگزاری مهر، ۲۷ خردادماه ۱۳۹۹).

نتیجه‌گیری

دکترین‌های نظامی ج.ا.ایران به طور گسترده دفاعی است، اما برخی عناصر تهاجمی نیز دارد. دکترین‌های نظامی ایران، حفاظت از نظام و تمامیت ارضی ایران در برابر تهدیدات داخلی، جلوگیری از تجاوزات خارجی، حفظ کردن میهن در صورتی که تجاوز رخ دهد و گسترش نفوذ در سطح منطقه و جهان است؛ اما همچنین به برخی تمایلات تهاجمی در مقابل دشمنان نیز کمک می‌کند. دکترین جنگ نامتقارن و دفاع همه جانبه بخشی از پاسخ ایران به اهداف سیاسی خود مانند هژمونی منطقه‌ای، بازیگری جهانی و موقعیت آمریکا در منطقه به ویژه از زمان حملات تروریستی ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱، هستند. با توجه به بحث تغییر نظام ایران در آمریکا و سخنرانی‌هایی که ایران را محور شرارت توصیف می‌کنند و تلاش‌های نیروهای آمریکا برای دستیابی به پایگاه امن در کشورهای اطراف ایران، رهبران ایران تهدید حمله به ایران را بسیار جدی می‌گیرند. اما این تهدید حمله آمریکا، حداقل در زمان کنونی تا حدودی در ذهن برنامه ریزان ایرانی کاهش یافته است. ایران کم و بیش تلاش می‌کند، ظرفیت‌هایی به دست بیاورد و آن‌ها را برای پایان دادن به طیفی از منازعات ارتقاء بخشد. هدف حداقلی ایران تمرکز بر حمایت از گروه‌های رهایی‌بخش، همکاری با ملت‌های مسلمان خارجی و تاکتیک‌های نامتقارن علیه تهاجم خارجی است. هدف حداکثری ایران پیگیری موشک‌های کروز و بالستیک و افزایش توان هسته‌ای صلح‌آمیز است. ایران به دنبال منصرف کردن آمریکا و رژیم صهیونیستی و ترساندن متحدان آمریکا در مورد هزینه عظیم تجاوز به ایران براساس بسیاری از ظرفیت‌های ایران است. دکترین نظامی ایران با استراتژی نظامی ایران مطابقت دارد. دکترین نظامی ایران برای پشتیبانی از استراتژی نظامی شکل گرفته است. ایران برخی از این ظرفیت‌ها که برای اجرای این مفاهیم مناسب هستند را عملی ساخته است. توانایی موشک بالستیک ایران دارای‌های

امریکا و متحدان منطقه ایی امریکا را در معرض خطر قرار می دهد و می تواند عامل روانی در هر منازعه ای را فراهم کند. هر چقدر توان موشکی ایران بیشتر شود، تهدید های فزاینده ای برای نیروهای نظامی و پایگاه های منطقه ای دشمنان ایران ایجاد می کند. این موشک ها به همراه ظرفیت های ضد دریایی می توانند ایران را قادر سازند تا مانع دسترسی آسان امریکا به منطقه شود و استخراج، پالایش و صادرات منابع انرژی خلیج فارس به نفع دشمنان ایران را مختل کند. سرانجام نیروهای ایرانی از ظرفیت های قابل توجه ای برای پیچیده کردن هر نوع تهاجم و اشغال کشور برخوردار هستند. با این حال، ایران با نقص های جدی در ظرفیت های نظامی نیز روبرو است.

علی رغم نقاط ضعف مذکور، تهران در حال تقویت برخی از قابلیت هاست که در سال های آینده می تواند چالش های زیادی را برای عملیات نظامی امریکا در منطقه به وجود آورد. ایران تأکید بر دکترین های نظامی و ظرفیت های نظامی که در انتهای دو سر طیف قرار دارند را ادامه خواهد داد و همچنین طیف گسترده ای از ابزارهای متعارف را نیز پیگیری خواهد کرد. ایران جستجوی راه هایی برای تهدید عملیات پروژه قدرت امریکا، از جمله استقرار و به کارگیری نیروی هوایی با استفاده از پایگاه ها یش در منطقه ادامه خواهد داد. به احتمال زیاد ایران ظرفیت های نظامی خود را تا زمانی که اشکال دشمنی پایه و اساس روابط طولانی مدت ایران و امریکا باشد، ارتقاء خواهد داد. پیشرفت های آینده در زرادخانه های موشک های بالستیک ایران و در عملیات دریایی نامتقارن می تواند در میان نوید بخش ترین حوزه های مورد توجه برنامه ریزان ایرانی باشد. بنابراین تلاش های ایران برای دستیابی به خودکفایی در تجهیزات نظامی به وسیله صنایع دفاعی بومی، در حد متوسط جهانی تحقق یافته است.

منابع

گریفیتس، مارتین. (۱۳۸۸). *دانش نامه روابط بین الملل و سیاست جهانی*، ترجمه علیرضا طبیب، چاپ اول، تهران: نشر نی.

مشیرزاده، حمیرا. (۱۳۸۴). *تحول در نظریه های روابط بین الملل*، چاپ اول، تهران: سمت.

- Bakhshi, Mohammad Ali (2004)"Standing on the Ship of Power," **Saff (Tehran)**, in Persian, OSC IAP20050103000091
- BBCWorldwide Monitoring (February 13, 2007)"Iran Defence Doctrine Deterrent Defence Minister", **transcript of interview on Iranian television**
- Cordesman Anthony, (2005)"Iran (Almost) Does It Alone", **Bergmo Rivista, Itaiana Drefesa-**
- Cordesman, Anthony H.and Kleiber,Martin (2007)**Iran's military forces and warfighting capabilities**, Washington,central strategic and international studies, <https://books.google.com>
- Dtra.mil,(2006)"Shahab-6" based on the North Korean Taepodong-2 with a range of 5,000–6,000 km", **Defense Threat Reduction Agency**, at: www.dtra.mil
- Erdbrink, Thomas and Buckley,Chris(September 22, 2014)"China's Navy Sends Ships for Exercises with Iran" **New York Times**, <https://www.nytimes.com>
- Elman, Colin, (2007), **Realism in Guiffths, ed. International relations theory for the Twenty First century**, London: Routledge
- FBIS (March1,2001)"Methods of Propaganda in Psychological Warfare", **Saff (Tehran) IAP20010525000001**
- Guard Commander in Chief (September 11, 2004)"Iran's deterrent capability extends to entire region", **BBC Monitoring International Reports**
- hasdl.orgs, (October 1, 2006) "Special Report: Challenges of Iranian Missile Proliferation", **Defense Threat Reduction Agency**, at: www.hasdl.orgs
- Haghshenass, Fariborz (2006)"Iran's Doctrine of Asymmetric Naval Warfare", **Washington Institute for Near East Policy**, PolicyWatch No. 1179
- Hughes,Robin (2007)"Iran Eyes Long-Range Air Strike Capability", **IHS Inc, Jane's Defence Weekly**
- Interview with Reporter, (No.7, 2002)"Ali Shamkhani, (former) Minister of Defense of the Islamic Republic of Iran", **Military Technology**
- International Institute for Strategic Studies,(2007)"The Military Balance",**London:Routledge**, <https://www.iiss.org>
- Jacoby, Lowell E (2005)"Current and Projected National Security Threats to the United States", **Defense Intelligence Agency**, Washington, DC, Senate, Select Committee on Intelligence

- Knights, Michael (2006) "Iran's Conventional Forces Remain Key to Deterring Potential Threats", U.S, **Jane's Intelligence Review**
- Khamene,(February 8, 2014)"U.S. Would Overthrow Iranian Government If It Could", **Reuters**
- Katzman, Kenneth (2003) "Iran: Current Developments and U.S. Policy", **Washington, Congressional Research Service**
- Katzman, Kenneth (2019)"Pompeo Announces International Summit on Iran" **Fox News**, at: www.fas.org
- Karimi, Nasser (2006)"Iran Unveils Locally Made Fighter in War Games",**The Associated Press**
- Lobell, Steve, (2009), **Neo Classical Realism, the State and Foreign Policy**. Combridge: Cambridge University Press.
- Ndtv (2003)"Iranian Bassij Wishes for U.S. Defeat in Iraq",**Agence France Presse**, Arab News
- Nadimi, Farzin (2015)"How Iran's Revived Weapons Exports Could Boost its Proxies" **Washington Institute for Near East Policy**, www.Washingtoninstitute.org
- Ph-Ludwigsburg (2003) "Iran, for instance, produces small arms and artillery systems to both Western and Russian standards", <https://www.ph-ludwigsburg.de>
- Quinlivan, James T (1999) "Coup-Proofing: Its Practice and Consequences in the Middle East",**International Security**, Vol. 24, No. 2
- RadioFarda (Jan17, 2018)."What Is Iran's Military Budget According To IRGC?" <https://en.radiofarda.com>
- rferl.org(September27,2004)"IRGCCommander Discusses New Strategy", **Radio Free Europe/Radio Liberty Iran Report**
- Rasler, k., Thampson, W.R., (2001), Malign Autocracies and Major Power Warfare, Evile, Tragedy and International Relation Theory"**Journal of Security Studies**, Vol: 10, No 3.
- Schweller, R.L., (1998), **Deadly Imbalances: Tripolality and Hitler's Strategy of World Conquest**, Newyork: Colombia University Press.
- Samore, Gary (2007) **Iran's Strategic Weapons Programmes**, the international institute for strategic studies, <https://books.google.com>
- Safavi's comments (November 17, 2006)"Iran to Resort to Offensive Strategy If Attacked", **BBC Worldwide Monitoring**
- Salimi, Mohammad (2005)"Comments in Iran daily", <http://irandailyonline.ir>
- Slavin, Erik (2014)"Iran Emphasizes Nuclear Reconciliation, Criticizes U.S. Military Posture in Persian Gulf", **Stars and Stripes**, <http://www.stripes.com>

Taremi, Kamran(2005)"Iranian foreign policy towards occupied Iraq, 2003-2005" **Middle East policy**, <https://onlinelibrary.wiley.com>
Wehrey, Frederic and et al (2009) **Dangerous but Not Omnipotent: Exploring the Reach and Limitations of Iranian Power in the Middle East**, RAND Corporation, <http://www.jstor.com>